

УДК 82.09-1(102)(02.03)

ББК 83.3 (0)

**ПРОЛЕГОМЕНИ ДО МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ
ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ДУМКИ АНТИЧНОСТІ ТА
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ У ПРОСТОРОВИХ ВИМІРАХ «СХІД – ЗАХІД»**

О. М. Пилип'юк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури; 76015, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

У статті методологія вивчення поетології Античності та Середньовіччя розглянута через дію алгоритму філософська ідея – естетичне судження – літературознавча думка.

***Ключові слова:** діалог культур, дефініція, «Схід – Захід», «філологічна мікроскопія», християнство, цінності.*

У сучасних гуманітарних науках словесна формула «Схід – Захід» фактично втратила географічно-просторові констатації, а радше виявляє цивілізаційно-духовні реалії сучасного світу. У цій бінарній сполуці нуртує потужна енергія світової культури, що притягує до себе увагу видатних філософів, культурологів і філологів ХХ і початку ХХІ століть: В. Брагінського, І. Брагінського, М. Гайдеггера, П. Грінцера, В. Жирмунського, М. Конрада, В. Челояна, В. Шубарта, К. Ясперса тощо. У їх працях зреалізовано актуальні компаративістичні схеми та ідеї, проте деякі проблеми методології дослідження літературознавчої думки Античності та Середньовіччя у системі координат «Схід – Захід» потребують уточнень і нових акцентів. Цьому питанню присвячена наша студія.

Статус і характер поетології культурного регіону Сходу на стадії зародження і подальшого розвитку визначили традиції кількох духовних цивілізацій: індійської, китайської, японської та арабо-мусульманської. Процес самоосмислення словесної творчості займає особне місце у культурах Стародавнього Єгипту та Шумеру. Звісно, великі східні цивілізації не були розмежовані непроникними бар'єрами на кшталт великої китайської стіни, але назагал з їх інтелектуально-духовного ареалу зародилися своєрідні та самостійні системи літературно-естетичних поглядів і норм.

Поетологічні доктрини у різних регіонах стародавнього і середньовічного Сходу не тільки різняться, але у чомусь є досить подібними. Звісно, ця подібність ґрунтується як на історико-топографічних, так і естетико-типологічних засадах. Усі ці письменства належать до одного типу – літератур традиціоналістських, для яких є притаманними усталені канони тем, жанрів, персонажів, мотивів, образних засобів. І, відповідно, на традицію, окреслену нормативність орієнтується літературна думка.

Становлення поетології у провідних культурних центрах Сходу відбувалося нерівномірно. У Китаї вчення про красне письменство як специфічну галузь гуманітарного знання формується з перших століть нашої ери у трактатах Бань Гу, Цао Пі, Ван Чуна та інших учених і літераторів. Приблизно тоді ж у санскритських настановах з драматургії «Нат'яшастра» закладаються підвалини індійської естетичної теорії і створюються перші санскритські поетологічні трактати. А от початки арабської поезики припадають лише на другу половину VIII-IX століть, коли поетологічні студії написали ал-Асмаї⁴, Ібн Кутайба, Ібн ал-Мутазз та ін. На зорі I-II тисячоліть нашої ери з'являються літературологічні тексти у «молодих» середньовічних письменствах Сходу: японській, іранській, в'єтнамській тощо.

Очевидно, зародження поетології мотивовано деякими спільними чинниками. Один з них – потвердження письма як доміантної форми культурної комунікації. У всіх архаїчних традиціях активно культивується ідея сакрального слова. У «Рігведі» поняття «брахман» означає вищу реальність, абсолют і водночас священне Слово. У Китаї *вень* – словесність, «словесний візерунок» відбиває у собі «візерунок небесний» і трактується як утілення *дао* – верховної першооснови. За переконанням арабських філософів і філологів, світ мови відтворює інваріантну когнітивну структуру світу феноменів та ідей. Класична поетологія спирається на культ слова. І не лише сакральна чи космологічна, а й дидактична та естетична функції слова реалізують себе у письменстві, яке послідовно починає усвідомлюватися як уміло сконтований текст.

Становлення поетології збігається із появою авторської поезії, усвідомленням ролі автора як креативної субстанції, що володіє нормами і правилами літературної майстерності. Концепції божественної інспірації змінює концепція поетичного натхнення. І прикметно, що у східних трактатах із поетології, на сторінках яких натхнення і талант маніфестуються як творчі чинники, опрацьовується ціннісна тріада: **природне обдарування – знання – вправляння**. Цей алгоритм, починаючи із часів античності, торкнувся і європейської поезики.

Витоки сучасної західної цивілізації сягають античності – періоду державності і культури давніх греків і римлян. Саме слово «античність» (від лат. *antiquus* – давній) позначає не будь-яку старожитність, а тільки історію давнього греко-римського світу, коли були закладені підвалини і витворені певні орієнтири для наступного культурного розвитку Європи. Звідси й інше найменування для культури греко-римської Ойкумени – класична (від лат. *classicus* – взірцевий), оскільки вона була і залишилася парадигмою та ідеалом для цивілізаційних пошуків і здобутків людства. У свій час, осмислюючи античність як феномен естетики, німецький філософ Гегель сформулював тезу про те, що суспільний устрій, при якому цілі і цінності колективу узгоджуються з цілями і цінностями особистості, може визначатися в історії культури як класичний. «У грецькому мо-

ральному житті, – міркував Гегель, – індивід був самостійним і внутрішньо свобідним, проте не відмежовувався від всезагальних інтересів дійсної держави і позитивної іманентності духовної свободи у часовому існуванні. Всезагальний зміст моральності і абстрактна свобода особистості у внутрішньому і зовнішньому перебувають, відповідно до принципу грецького життя, у непорушній гармонії» [7, с. 149]. Тому не є випадковим вияв пієтету філософа до духовного світу грецької антики, коли він із захопленням резюмував: «Класична краса з її безкінечним обсягом змісту, матеріалу і форми була дарунком, що випав на долю грецького народу, і ми маємо вшановувати цей народ за те, що він створив мистецтво в його величній життєвості» [7, с. 148].

Ці ідеї німецького філософа розвинув і конкретизував видатний мислитель ХХ століття О. Лосєв – творець фундаментальної історії античної естетики. Він вважав, що антична культура ґрунтується на принципі об'єктивізму і особистість не має в ній такого колосального і абсолютизованого значення, як у новоевропейській культурі. За Лосєвим, основа античної культури, її абсолют – космос, прекрасний і гармонійно сконструйований об'єктивний світ [14, с. 396-408]. Очевидно, ця особливість позначає інтерес греків до філософствування і теоретичного думання. Тому вагому методологічну значимість має запропонована С. Аверінцевим ідея раціоналізму як суттєвої визначальної риси античної культури. В одній із своїх статей учений справедливо потверджує: «Ми говоримо про античний раціоналізм, тобто про перше втілення європейського раціоналізму, що шукав, знаходив і утверджував себе з першовитоків, перед лицем минулого, в якому раціоналізму не було. Наступні епохи брали інструментарій раціоналізму з рук греків; але грекам не було звідки його взяти» [3, с.12]. Під таким кутом зору прочитання античних міфологічних, літературних і філософсько-естетичних текстів спонукає літературознавця до уважного розгляду саме літературних фактів, якими так насичені твори античної епохи.

Літературознавство як науку про красне письменство, його походження, сутність і розвиток започаткували не давні греки і римляни. Вже у країнах класичного Сходу наявні пам'ятники, в яких простежуються спроби осмислення естетичної значимості Слова та його творців. Вплив цивілізацій країн Сходу помітний і на архаїчному етапі наукової та мистецької творчості давніх греків, проте культура давньої Еллади не є відзеркаленням чи наслідуванням духовного світу давньосхідних цивілізацій, і на прикладі словесної творчості цей факт проглядається досить виразно. Слушною видається така риторична думка Аверінцева: «Чи не правильніше сказати, що літератури давнього Близького Сходу, взяті як одне ціле, і література античної Греції, знову таки взята як одне ціле, явища все ж принципово відмінні, не співмірні між собою і не піддаються ніякому зіставленню в категоріях «рівня» чи «стадіальності» – що це не стадії одного шляху, а, радше, два різних шляхи, які розійшли-

ся з одного пункту в різні напрями» [3, с. 41-42]. Звісно, міркування вченого стосуються субстанційних засновків красного письменства, проте літературознавча думка як рефлексійний інструмент осмислення словесної творчості не може не відбитися на сюжеті, який тут пропонується. Особливе зацікавлення викликає питання про типологію змісту давньо-східних і античних поетологічних пам'яток, моделлю опису якого може слугувати дослідження М. Грінцера і П. Грінцера «Становлення літературної теорії в Давній Греції та Індії» (2000). Автори ґрунтовно аналізують етап переходу від зародкових уявлень про сутність поетичної творчості в архаїчну епоху до формалізованої поетики – як грецької, так і давньоіндійської. У цьому сенсі їх монографія є, по суті, першим досвідом компаративного аналізу найдавніших уявлень про поезію і літературу в Індії та Греції і в принципі не має аналогів у сучасному літературознавстві. Дослідники зуміли відпрацювати найтонші механізми кореляції художніх текстів і поетологічних трактатів, що істотно збагатило арсенал когнітивних можливостей для всеохопного аналізу предмета вивчення. Вчені переконані, що «виокремлення поетики, виділення з канону присутнього у ньому естетичного начала і ствердження його самоцінності – найважливіше завдання літературної свідомості, що перебуває в процесі формування. Перехід від латентної, імпліцитної поетики архаїчних пам'яток до експліцитної поетики класичної пори літератури складає, по суті, ядро проблеми генезису поетологічних учень» [9, с. 9]. До речі, В. Бичков свою історію естетичної думки також ґрунтує на поєднанні імпліцитної та експліцитної естетик. Щодо першої, то учений зазначає, що імпліцитна естетика «своїми коріннями сягає глибокої давнини і являє собою напівтеоретичне вільне осмислення естетичного досвіду середині інших дисциплін (у філософії, риториці, філології, богослов'ї, екфрасисі – давніх описах творів мистецтва тощо)» [5, с. 13]. Що ж до другої, то відомий медієвіст акцентує, що експліцитна естетика передбачає «вивчення самих джерел – текстів класиків естетичної думки, які необхідні для всіх, хто серйозно вивчає предмет чи цікавиться естетикою» [5, с. 101]. У літературознавчій практиці ці два розгалуження, зрідка перетинаючись, розвивалися здебільшого паралельними векторами, хоча дотичних координат тут можна виявити чимало. Особливо варто звернути увагу на «розпорошені» по текстах художніх творів літературознавчі ідеї та судження, в яких досить виразно відбиті естетико-теоретичні віяння часу.

Перед тим, як вдатися до розгляду окремих концепцій, ідей та думок античного літературознавства, задекларуємо деякі особливості, властиві назагал античній естетико-поетологічній думці. Б. Віппер у книзі «Мистецтво Давньої Греції» визначає три риси, що притаманні античному мистецтву. Це, по-перше, логіка, без якої немислиме грецьке мистецтво, почуття міри і лапідарність вислову. По-друге, особистісно-індивідуальний підхід як домінанта персонажного світу. І, по-третє, тен-

денція до образного думання і пластичної форми світовідчування [6, с. 9-10].

Очевидно, що такі ознаки характеризують не лише грецьке мистецтво, а й античну думку про словесну творчість. Дійсно, проблема античного раціоналізму тісно пов'язана зі старожитніми уявленнями про Логос як інтелектуально-світоглядний Універсум. Навіть коли антична поетологія обсервує феноменально ірраціональні текстові форми, зокрема міф, враження про гносеологічну скерованість змісту твору тільки посилюється. «У таких умовах, – вважає В. Найдиш, – формуються найважливіші світоглядні установки: про виявлення природних, а не надприродних причин різних явищ; про знання як певну самостійну цінність, здобуття нового знання як соціально значимої діяльності; про системність знання, послідовність його нагромадження; про обґрунтованість, доказовість істинного знання та ін. Саме ці установки дозволили створити основи якісно нового, раціоналістичного, науково-пізнавального способу мислення, в тому числі й основи філософії міфології» [15, с. 138]. Ця особливість у принципі вирізняє теоретичні потуги шкіл і напрямів античної поетики, починаючи з моменту їх зародження і завершуючи александрійською філологічною школою і неоплатоніками.

Антична літературознавча думка еволюційно (вже у софістів, діалогах Платона) у процесі роздумів про автора і його творчу місію скеровується на виявлення індивідуального начала. Очевидно, не випадковою є кристалізація колективного авторства поем «Іліада» та «Одіссея» в суто персоналізовану творчу особистість Гомера. Усталена сьогодні думка і про те, що авторами цих творів не може бути один і той самий митець. «На основі реалій (матеріальної культури) й посилань на деякі історичні факти можна гадати, що між остаточною формою «Іліади» (тобто яку ми взагалі знаємо) і «Одіссеї» минуло не менше як сто років. Це, звичайно, перекреслює можливість твердити, що обидва ці епічні твори належали одному автору» [4, с. 5]. Спробою розпізнати творчу індивідуальність поетика античності істотно різниться від змісту літературознавчих учень країн Сходу, де поетологічний рух відбувався у формі коментування давніх канонічних пам'яток як атрибутів колективної творчості.

Тенденція до образного думання – це спосіб креативної (як у ремеслі, так і в мистецькій сфері) ментальності давніх греків. Тому літературністю позначені не тільки художні твори, а й наукові трактати, тому не є випадковими спроби досягнути смислову і текстуальну функції образної мови, зокрема метафор у Арістотеля, як вербального інструментарію для точного і предметного виявлення думки. Цілком обґрунтовано Джулія Еннес кваліфікує Платона як «літературного» філософа, найбільш дохідливого для неспеціаліста завдяки легкості вислову і чарівності окремих його робіт. Окремі його праці відомі водночас і як літературні твори, і як філософські праці. Навіть найбільш серйозні з них не позбавлені метафор, комічних пасажів та інших літературних

елементів [18, с. 33]. У художніх творах літературознавчі ідеї функціонують у латентному стані, а у наукових трактатах з їх тяжінням до категоризації та дефініціювання тлумачень формувався термінологічний апарат для літературної теорії.

Чому ж антична естетико-літературна теорія стала такою привабливою як критерій усвідомлення подальшої гуманітарно-інтелектуальної еволюції західного світу? Питання, на яке сьогодні даються різні відповіді. Ключ до їх відкриття прихований у розумінні того факту, що в епоху античності літературознавчі дослідження впліталися у тогочасні філософські концепції та естетичні ідеї. Фактично зародкові поняття, категорії та терміни, через які здійснювався опис словесного письма, структури і жанрової природи художніх творів, мають виразне метафізичне підґрунтя. Тому спроби диференціювати філософські, естетичні та літературні судження мали доволі умовний характер. Проте Платон запропонував власне бачення цієї проблеми. У трактаті-діалозі «Держава» він висловлює здогад, що «між філософією та поезією уже віддавна існує якість третья» [10, кн. X, 607В]. Можливо, Платон тут спирається на квінтесенцію, що декларує право на оволодіння істиною виключно філософами і поетами, і саме цим аргументом зумовлене інтелектуально-творче суперництво домінуючих духовних сфер грецької ментальності. Очевидно, мали рацію автори «Історії естетики» К. Е. Гілберт і Г. Кун, зазначивши: «Великі епічні поети Греції давали більше ніж просто естетичну насолоду, і зачарування, нав'язані ними, пояснювалося не тільки мелодійністю вірша. У житті Греції вони мали значення, аналогічне впливу Біблії у християнську еру. Міфи, які були для них першоджерелом, розвивали і формували свідомість народних мас. Проти цієї комбінації міфу і поезії, що втілила у собі патріархальний і благоговійний погляд на життя і пояснення природи речей, і довелося виступити на захист своїх прав грецьким філософам-просвітителю – космологам і софістам. Таким чином, поезія з'явилася на горизонті філософії не як предмет дослідження, а як суперниця» [8, 2000, с. 16].

Ця думка авторитетних англійських учених є методологічним орієнтиром для осягнення ролі філософських знань щодо зародження і становлення літературознавчих ідей у контексті еволюції західного мислення, що знайшло дотикову кореляцію у трьох векторах формуючого античного раціоналізму: космології, психології і теорії розумової діяльності. В орбіті цих мисленнєвих сфер виникла і спеціальна естетизована концепція творення прекрасних предметів, детермінована законами космології, що дало підстави Лосеву стверджувати: «Найвищим і найдосконалішим твором мистецтва є в античності космос, і те, що називаємо мистецтвом ми тепер, для грека (приміром, для Платона) є цілком вторинне, малозначуще і часто навіть малоцікаве. Грецькі філософи невтомно вихваляють космос; проте вони не висловлюють ніякого захоплення перед мистецтвом як таким, а коли щось подібне і з'являється, то тільки

на схилі античної культури» [13, с. 94]. Дійсно, Платон доволі стримано оцінює мистецтво, не надаючи йому належного місця в ієрархії цінностей в ідеальній державі, а у засновника неоплатонізму Плотіна домінує містико-аскетичний погляд на мистецтво. Це пояснюється тим, що саме мистецтво античними інтерпретаторами розглядалося не як факт естетики, а радше явище утилітарне. Тому в чомусь можна сприйняти міркування Лосєва, що в «античній естетиці мистецтво *взагалі не проаналізоване* як логічна категорія, тобто за смисловим змістом. Логічний аналіз самого поняття мистецтва доводиться знаходити тут вкрай важко, вишукуючи, зіставляючи й аналізуючи окремі висловлювання, що часто є зовсім випадковими. Теорія мистецтва у сенсі виявлення насамперед самого поняття мистецтва і опису його видів і типів замінена формалізмом і техніцизмом при аналізі творів мистецтва. Такими є поетичні аналізи Арістотеля, Лонгіна, Горація, Квінтіліана; така вся грецька теорія музики – Арістоксена, Евкліда, Птоломея, Боеція та ін.; така архітектурна система Вітрувія» [13, с. 96].

Судження Лосєва спонукає до гіпотези про відсутність літературознавства як виду філологічної діяльності в античній інтелектуальній культурі і про знівелювання теорії словесності у сонмищі філософських і естетичних ідей та концепцій мислителів Давньої Греції і Риму. Проте подібне міркування є суперечливим і одноплщинним за своєю суттю, бо не враховує специфіки закономірностей/своєрідності процесу зародження і становлення поетології, що відображала той стан античної словесності (багатої на жанри, образність, своєрідну архітектоніку творів), при якому філософські та естетичні критерії виявлялися фронтально домінантними. Таким чином, алгоритм *філософська ідея – естетичне судження – літературознавча думка* позначений системною єдністю і корелятивними зв'язками. Тому, осмислюючи сюжети зародження (античної) і становлення (середньовічної) літературної теорії, ми не маємо права залишити поза науковим дискурсом навіть окремі знакові висловлювання про специфіку словесного мистецтва, які розпорошені як у літературних творах, так і в античних і середньовічних трактатах філософського і культурологічного скерування. Такий підхід Ернст Роберт Курціус назвав «методом філологічної мікроскопії», що дає змогу «відкривати в текстах різного походження елементи ідентичної структури, які ми можемо розглядати як виражальні константи європейської літератури» [12, с. 255].

Літературознавчі ідеї, концепції, теорії середньовічних авторів складають органічний культурний сегмент у загальному контексті гуманітарних вартостей середньовічної науки, що творилася майже ціле тисячоліття, якщо починати відлік від епохи руйнації античного світу і завершувати періодом становлення Ренесансу.

Хрестоматійна дата, за якою прийнято вважати завершення історії Античності, – це, звісно, умовна грань. Формування нової суспільної

епохи – не одномоментна дія, а тривалий і непростий процес. Він позначений різними особливостями на території колишніх західних і східних земель, де «цілком сформувалися і активно функціонували, – зазначає І. Козлик, – дві самостійні і принципово різні культурні традиції – західна, репрезентована красним письменством Греції, та східна, втілена у словесному мистецтві Біблії» [11, с. 18].

В історії людства розпочався період, який номінативно західна наука визначила помежів'ям між Античністю і Відродженням, що і був названий аксіологічно нейтральними «Середніми віками». Цей термін започаткований наприкінці 60-х рр. XV ст. у «Слові» єпископа Джованні Андреа, приуроченого пам'яті філософа Миколая Кузанського. Для діячів Ренесансу цей період вважався сполучною ланкою між античним світом і «новим часом» – так вони назвали свою епоху. Біограф італійських митців Джоржо Вазарі, котрий жив у XVI ст., оцінював цей історичний проміжок як «потворний і дикий». Просвітителі XVIII ст. не припиняли критикувати «глупоту» і «невігластво» середньовічних письменників. Про «жахливу ніч Середньовіччя» говорив у XIX ст. Гегель. Відкрили Середньовіччя романтики, котрі настійливо ідеалізували минуле і бачили у Середніх віках епоху втраченої суспільної гармонії. Вони справедливо розгледіли у житті минулих віків зародження національної культури європейських народів, пройнялися художньою цінністю народного епосу, поезії труверів, мінезінгерів, трубадурів і лірників.

Розвиток історичних і гуманітарних наук дозволив розвіяти легенду про «похмуре» Середньовіччя інквізиційних вогнищ і періодичних хрестових інвазій. Згас і романтичний ореол ідеалістичних уявлень про особливу таємничість Середніх віків, рицарську доблесть і культ Прекрасної дами. Середньовіччя постало як закономірний етап у розвитку людської цивілізації зі своєю системою мислення, наукових і художніх цінностей. Саме ця епоха заклала основи інтелектуальної спільноти Європи. У цей же час виникли нові державні утворення, сформувалися національні мовні палітри, було винайдено книгодрукування. Така цивілізація структувалася у складну родову, станову і корпоративну амальгаму, тому інтегруюча місія християнства стала історично необхідною.

Важливою рисою світосприймання і світомислення був теоцентризм, основу якого визначила християнська теологія. Християнство – не просто відгалужок світової релігії, воно виграньовується у фундаментальну основу свідомості, буття людини і спільноти, всієї середньовічної культури. Воно передусім було підготовлене греко-римськими засадами, де набирала непоборної сили всепокоряюча ідея Бога як нескінченного Духа. Внутрішня свобода людської особистості в її комунікаціях із світом зовнішнім, ідея Логосу як транслятора поміж Богом і людьми були опрацьовані ще неоплатоніками.

Упродовж тисячоліття церковні інститути зберігали тотальний контроль над духовними устремліннями Європи, монополію на знання ла-

тинської мови, присвоївши і зробивши її мовою Церкви. З його допомогою вона проводила відбір кращих взірців античної словесності, перекладені тексти якої поширювалися як навчальні при вивченні латинської мови. Церква володіла найбагатшими бібліотеками з античної літератури, філології, філософії, історії, що визначило цивілізаційні (прогресуючі) рецепції старожитньої спадщини. «Якщо письменники раннього Середньовіччя, що високо цінували техніку і знання античності, могли протиставити їй лише свою моральну перевагу (здебільшого уявну), – заманіфестовано у фундаментальній колективній праці з історії естетики, – то, починаючи вже з XII століття, постійно формулюється ідея прогресу, оснований на поступовому нагромадженні культурних цінностей, ідея спадку, розширеного і розвинутого працями нових поколінь» [10, с. 277].

Середньовіччя – це епоха високого злету раціональної думки, логіко-теоретичних пошуків, потужного прориву філософського розуму в сферу універсальних законів світобудови і природи людини. Це історія незвичайних особистостей і подій, які ще підлягають ґрунтовному аналітичному осмисленню. Світ середньовічної свідомості – це світ амбівалентності. Він відтворює атмосферу містичного поліфонізму, що набирає необмежених символічних вимірів, коли речам надається насамперед сигніфікативне, знакове значення.

Багатим арсеналом для символізації стало уявлення про Природу як Боже творіння, а у світі, створеному Богом, немає нічого, позбавленого божественного смислу. Символізація як перехід від чуттєвого образу речей до ідеї їх універсального і божественного сенсу – одна з найбільш поширених мисленневих операцій. Вона доповнювалася алегоризацією, тобто надаванням символу, ідеї образної всеохопності, її персоніфікації, що стимулювало пізнавальну інтенційність через герменевтику і екзегетику, які поступово втрачають імпровізаційність і допускають поглиблення схоластичних мислеформ.

Питання середньовічної схоластики як типу і принципу авторитетної і авторитарної епістемології, що виявила себе в коментувальному способі пізнання і навчання, елементарній систематизації і логічній впорядкованості знань, не має, зокрема в літературознавстві, однозначного статусу і аксіологічної завершеності. Проте це питання вкладається у концептуальну мозаїку середньовічної картини світу і телеологічних засад пізнавальної діяльності. Причін схоластика досягла позитивних результатів у тих галузях, де предмет пізнання безпосередньо, емпірично не постулюється, а когнітивні засоби визначають аналітичні операції у відповідній логічній площині, чого і потребувала тогочасна літературна теорія, розробляючи методи герменевтики через виявлення трансцендентної Ідеї з проекцією у словесно-образну художню форму. Розум тут лише завершує те, що було досягнуто свідомістю через канали транс-

поляції ідей (образів) від надприродного божественного до виразно людського, секулярного.

Щоб обґрунтувати сказане, звернемося до суджень авторитетних філологів-медієвістів Е.Р. Курціуса і С. Аверінцева щодо феномену схоластики. Автор книги «Європейська література і латинське середньовіччя», у якій крізь призму тогочасних теоретико-літературних версій на багатому фактичному матеріалі здійснена інтерпретація середньовічного письменства, вважає, що у пошануванні поезії схоластика не була захищена, бо вона не опрацювала жодної поетики і жодної теорії мистецтва. Кожний літературний факт Курціус уміло обіграє в коловороті йому подібних і асоціативно дотичних, його міркування ремінісцентно осяжні і продуктивні, проте аналітичний потенціал його ілюстрацій не досягає відповідних кондицій і повсякчас лімітується. Можливо, тому поза увагою дослідника-систематика залишилися тексти нормативних поетик XII-XIII століть, що склали корпус літературознавчих ідей латинського середньовіччя, ґрунтованих на схоластичній методології.

Фрагменти таких поетик опубліковані і стали предметом вивчення у книзі «Проблеми літературної теорії у Візантії та латинському середньовіччі», де С. Аверінцев у статті «Літературні теорії у складі середньовічного типу культури» послідовно обстоює раціоналістичне підґрунтя схоластики, зазначивши, що «парадокс раціоналізму як авторитаризму і авторитаризму як раціоналізму дуже важливий для духовної і психологічної атмосфери середньовіччя; у ньому – сама сутність феномену схоластики. Про схоластику більш правильно говорити стосовно до латинського Заходу; проте Візантія теж знала подібні явища» [2, с. 15]. Сенсовість аналітичної думки вченого полягає в тому, що він виявляє саму серцевину змістового наповнення схоластичного мислення у системі дефініцій, завдяки культивуванню яких можна «говорити про певний рівень однорідності античної та середньовічної культур. Панування Арістотеля продовжується. В умовах цього панування думка авторитетна і значима постільки, поскільки виявлена мовою дефініцій» [2, с. 13]. Як уже відзначалося, дефініції – це першоелемент теоретичного знання, що дозволяє формулювати критерії розрізнення об'єктів вивчення, верифікувати їх, тому «гра на дефініціях» дозволяла схоластам виробляти відповідні логістичні схеми осягнення словесного твору, бо «у певному сенсі вся схоластика є філософування у формах інтерпретації тексту» [1, с. 667]. Очевидно, що негативно-іронічне взорування на схоластику залишається поза межами наукового дискурсу, інакше годі досягнути сутнісні характеристики середньовічного літературознавства.

На філологічній матриці алгоритми схоластики являли для авторів і читачів таку собі інтелектуальну гру, завдяки якій пізнавальний пошук досягав певних результатів. Простежимо одну із лінгвістичних конструкцій репрезентанта патристики Василя Кесарійського, подану в колективній праці «Історія лінгвістичних учень. Середньовічна Європа»: «В

описах процесу породження мовлення внутрішнє слово часто виокремлювалося як етап, що передує вимовленому слову. Ось один з таких описів: спочатку в нашій думці народжується образ предмета, потім, уявивши його собі, ми вибираємо значення, властиві і відповідні цьому предметові (термін *предмет* трактувався досить широко), і, передавши мислиме для продукування словесним органам, таким уже чином, завдяки коливанню повітря, яке необхідне для членороздільного руху голосу, робимо явною таємну свою думку» [17, с. 172]. Пасажами такого типу насичено чимало трактатів середньовічних християнських мислителів, тому, осмислюючи їх формозміст, ми не можемо оперувати сучасними критеріями.

Література

1. Аверинцев С.С. Схоластика // Философский энциклопедический словарь / С.С. Аверинцев; [гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – С. 666-667.
2. Аверинцев С.С. Литературные теории в составе средневекового типа культуры / С.С. Аверинцев; отв. ред. М.Л. Гаспаров // Проблемы литературной теории в Византии и латинском средневековье. – М.: Наука, 1986. – С. 5-19.
3. Аверинцев С.С. Греческая «литература» и ближневосточная «словесность» (противостояние и встреча двух творческих принципов) / С.С. Аверинцев // Образ античности. – СПб.: Азбука-классика, 2004. – С. 40-87.
4. Білецький А.О. Було колись під Іліоном... / А.О. Білецький; [пер. із старогрец. Б. Тена] // Гомер. Іліада. – Харків: Фоліо, 2006. – С. 3-24.
5. Бычков В.В. Эстетика: Учебник / В.В. Бычков. – М.: Гардарики, 2005. – 556 с.
6. Виппер Б.Р. Искусство Древней Греции / Б.Р. Виппер. – М.: Наука, 1972. – 436 с.
7. Гегель Г.В.Ф. Эстетика: В 4-х т. / Г.В.Ф. Гегель; [под ред. М. Лифшица]. – М.: Искусство, 1969. – Т.2: Развитие идеала в особенные формы прекрасного в искусстве. – 326 с.
8. Гилберт К.Э. История эстетики / К.Э. Гилберт, Г. Кун; [под общ. ред. В.П. Сальникова; пер. с англ. В.В. Кузнецова, И.С. Тихомировой; науч. ред. М.Ф. Овсянникова]. – СПб.: Алетейя; Санкт-Петербургский Университет МВД России; Академия права, экономики и безопасности жизнедеятельности; Фонд поддержки науки и образования в области правоохранительной деятельности «Университет», 2000. – 653 с.
9. Гринцер Н.П. Становление литературной теории в Древней Греции и Индии / Н.П. Гринцер, П.А. Гринцер. – М.: РГГУ, 2000. – 424 с.
10. Зубов В.П. Западная Европа / В.П. Зубов; [ред.-сост. В.В. Бычков; сост библиогр.. указат имен и общ науч.-вспомогат. работа К.К. Канае-

- ва; Ин-т философии АН ССР; Сектор эстетики] // История эстетической мысли: В 6 т. – М.: Искусство, 1982. – Т.1: Древний мир. Средние века в Европе. – С. 276-327.
11. Козлик І.В. Вступ до історії західноєвропейської літератури середньовічної цивілізації. Історико-культурний макроетап рефлексивного традиціоналізму. Доба Середньовіччя та епоха Відродження / І.В. Козлик. – Івано-Франківськ: Поліскан; Гостинець, 2003. – 341 с.
 12. Курціус Ернст Роберт. Європейська література і латинське середньовіччя / Е.Р. Курціус; [пер. з нім. Анатолій Онишко]. – Львів: Літопис, 2007. – 752 с.
 13. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Ранняя классика / А.Ф. Лосев; [вступ. ст. А.А. Тахо-Годи]. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2000. – 624 с. – (Вершины человеческой мысли).
 14. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития / А.Ф. Лосев. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2000. – Кн.1. – 832 с. – (Вершины человеческой мысли).
 15. Найдыш В.М. Философия мифологии. От античности до эпохи романтизма / В.М. Найдыш. – М.: Гардарики, 2002. – 554 с.
 16. Платон. Держава / Платон; [пер. з давньогрец. і коментарі Дзвінки Коваль]. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
 17. Эдельштейн Ю. Проблемы языка в памятниках патристики / Ю. Эдельштейн; [отв. ред. А.В. Десницкая, С.Д. Кацнельсон] // История лингвистических учений. Средневековая Европа. – Ленинград: Наука. Ленинградское отделение, 1985. – С. 157-207.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 4.12.2014 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Піхманцем Р.В.,
д.ф.н., професором Гнатюком М.І. (м. Львів)*

**PROLEGOMENS TO METHODOLOGY OF RESEARCH
OF HISTORY OF STUDY OPINION OF LITERATURE
OF ANTIQUITY AND DARK AGES IN SPATIAL MEASUREMENTS
THE «EAST - THE WEST»**

O. M. Pylyp'yuk

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
department of Ukrainian literature; 76000, Ivano-Frankivs'k,
Shevchenko str., 57; ph. +380 (342) 59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

The article methodology study of poetics of ancient and medieval viewed through the action of the algorithm philosophical idea - aesthetic judgment - literary thought.

Key words: *dialogue of cultures, the definition, "East - West", "philological microscopy", Christianity, values.*